

Daarom wereldgeschiedenis

Er zijn verschillende maatschappelijke redenen aan te voeren waarom het geschiedonderwijs dient aan te knopen aan de meest dynamische tak van geschiedenis: wereldgeschiedenis. In *Kleio* gaat het mij er om duidelijk te maken waarom ik een mondiale benadering vooral een verrijking vind voor het vak geschiedenis zelf. Daarin verwoord ik mijn mening over de vraag welke vorm van wereldgeschiedenis ik voorsta en op welke wijze zij geïntegreerd kan worden in het huidige curriculum.

Herman Kaptein is gepensioneerd docent en lerarenopleider geschiedenis op de Hogeschool van Amsterdam.

Jaren geleden was ik docent geschiedenis in het voortgezet onderwijs. Ieder jaar vertelde ik het verhaal over de ontdekkingsstocht naar Indië van Vasco da Gama in de jaren 1497-1498. Ik sloot het verhaal steevast af met een voor mij opvallende gebeurtenis. Aangekomen in de havenstad Calicut, centrum van de peperhandel en eindbestemming van zijn reis, had Da Gama een pijnlijke ontmoeting met de samorijn, de lokale vorst. Deze moest verontwaardigd lachen om de armzalige kwaliteit van de uit Europa meegebrachte handelsgoederen. In de ogen van de samorijn waren die duidelijk inferieur aan Aziatische producten. Desondanks gaf hij de Portugezen een kleine lading peper mee. Hij zag in hen potentiële klanten die hij kon uitspelen tegen de vele Arabische en Perzische kooplieden in zijn stad.

‘Het gaat mij vooral om de vraag wat een mondiale – of “grenzeloze” – benadering aan inzicht en verklaringen toevoegt aan de ons bekende geschiedenis’

Mijn punt is dat ik in mijn verhaal aan de leerlingen niet verder inging op de schampere reactie van de samorijn op de aangeboden spullen uit Europa. Waarom vertelde ik het keer op keer zonder er expliciet enige betekenis aan te hechten? Ikzelf vond het een interessant gegeven, omdat het mij enigszins in de war bracht. In overdrachtelijke zin botsten hier twee werelden op elkaar, maar wel op een andere manier dan mij altijd is voorgeschoteld. In deze historische scène was niet Europa, maar Azië de bovenliggende partij. Ik kon er verder niets mee, omdat het mij aan de nodige kennis ontbrak. Net als mijn collega's wist ik weinig tot niets af van de wereld buiten Europa. Kaarten van de Europese ontdekkingsreizen in lesboeken lieten zien dat die kennis voor de leerlingen, en dus ook voor de leraar, helemaal niet relevant was: het

overgrote deel van Azië waar zich geen Europeanen hadden gevestigd, werd met maar één egale kleur en zonder grenslijnen aangeduid. Ook op visueel gebied bleef alles wat zich buiten Europa bevond *Terra Incognita*. Desondanks kwam het niet bij mij op om dieper in deze kwestie te duiken. Ik las van alles, maar dat ging niet hierover. Jaren later werd ik docent op de lerarenopleiding en na verloop van tijd ging ik mij intensief bezighouden met wereldgeschiedenis. Nauwkeuriger gezegd ging het mij om de nieuwe wereldgeschiedenis. Internationaal gezien is voor deze recente discipline van geschiedbeoefening de term *global history* de meest gangbare. Voor het Nederlandstalig gebied prefereer ik overigens de term mondiale geschiedenis. In de afgelopen decennia is zij verreweg de snelst groeiende en meest inspirerende branche binnen de academische geschiedbeoefening. Een aantal Nederlandstalige publicaties binnen dit genre heeft ook in ons land een omvangrijk lezerspubliek bereikt.¹

Welke wereldgeschiedenis?

Wereldgeschiedenis is voor mij niet op de eerste plaats de geschiedenis van de wereld. Ik pleit niet voor de volledige vervanging van Europese of nationale geschiedenis door geschiedenis die in dunne verhaallijnen het hele menselijke verleden omvat. *Global history* dient niet te worden vertaald met 'globale geschiedenis'. Zij is voor mij ook niet een terrein dat ik zo nu en dan betreed, enkel uit nieuwsgierigheid naar exotische culturen. Evenmin is zij de aloude niet-westerse geschiedenis waaruit het Westen is weggesneden. Tevens beschouw ik haar niet als een theater dat pas opengaat met de komst van de Europeaan. Wel bestudeer ik vooral mondiale verschijnselen vanuit de Europese en nationale geschiedenis. Het gaat mij vooral om de vraag wat een mondiale – of 'grenzeloze' – benadering aan inzicht en verklaringen toevoegt aan de ons bekende geschiedenis. De wereldgeschiedenis die ik heb leren kennen ►

¹ Zie de literatuurlijst onder *Verder lezen*.

verbreedt en verdiept mijn historisch inzicht in diverse opzichten, maar vooral door het op Europa of Nederland gerichte verleden in een breder én ander perspectief te plaatsen. Kortom: zij vervangt niet, maar verrijkt.

Het gaat mij dus eerst en vooral om een ander perspectief, een nieuwe manier van kijken die verschilt van de invalshoek die uitsluitend de grenzen van de eigen regio, staat of werelddeel in het vizier houdt. Anders gezegd: ik benader geschiedenis niet uitsluitend, maar wel steeds meer vanuit een mondiaal in plaats van een eurocentrisch perspectief. Dat biedt meer vergezichten en minder tunnelvisies. Zonder een mondiale of 'grenzeloze' dimensie wordt de context en daarmee de zienswijze vernauwd tot het eigen ontwikkelingstraject. Het resultaat is waartoe iedere vorm van ethocentrisme leidt: het benadrukken van de eigen uniciteit en daardoor het onderschatten van vergelijkbare ontwikkelingen in andere samenlevingen.

Vasco da Gama ontmoet de samorijn van Calicut.

Het eurocentrische tekort

Studies die op de mondiale golflengte zitten, hebben een kentering in mijn omgang met geschiedenis teweeggebracht: mijn oude visie op het verleden evolueerde gaandeweg in een geheel nieuwe. In deze overgang werd de confrontatie tussen Vasco da Gama en de samorijn van Calicut voor mij een soort sleutelscène. Ik kwam tot het besef dat het bij mijn verhaal niet alleen ging om een tekort aan buiten-Europese kennis, maar vooral ook om de bril waardoor ik naar het verleden keek. Ik zat zogezegd nog gevangen in het klassieke beeld dat uitgaat van de vroege Europese voorsprong op de rest van de wereld. De algemeen geaccepteerde voorstelling van de vooraanstaande rol van Europa in de wereldgeschiedenis werd in die tijd treffend verwoord door de Engelse historicus Trevor-Roper. In zijn *The rise of Christian Europe* (1965) schreef hij:

“The new rulers of the world, whoever they may be, will inherit a position that has been built up by Europe, and by Europe alone. It is European techniques, European examples, European ideas which have shaken the non-European world out of its past – out of barbarism in Africa, out of a far older, slower, more majestic civilisation in Asia; and the history of the world, for the last five centuries, in so far as it has significance, has been European history. I do not think that we need to make any apology if our study of history is European-centric.”²

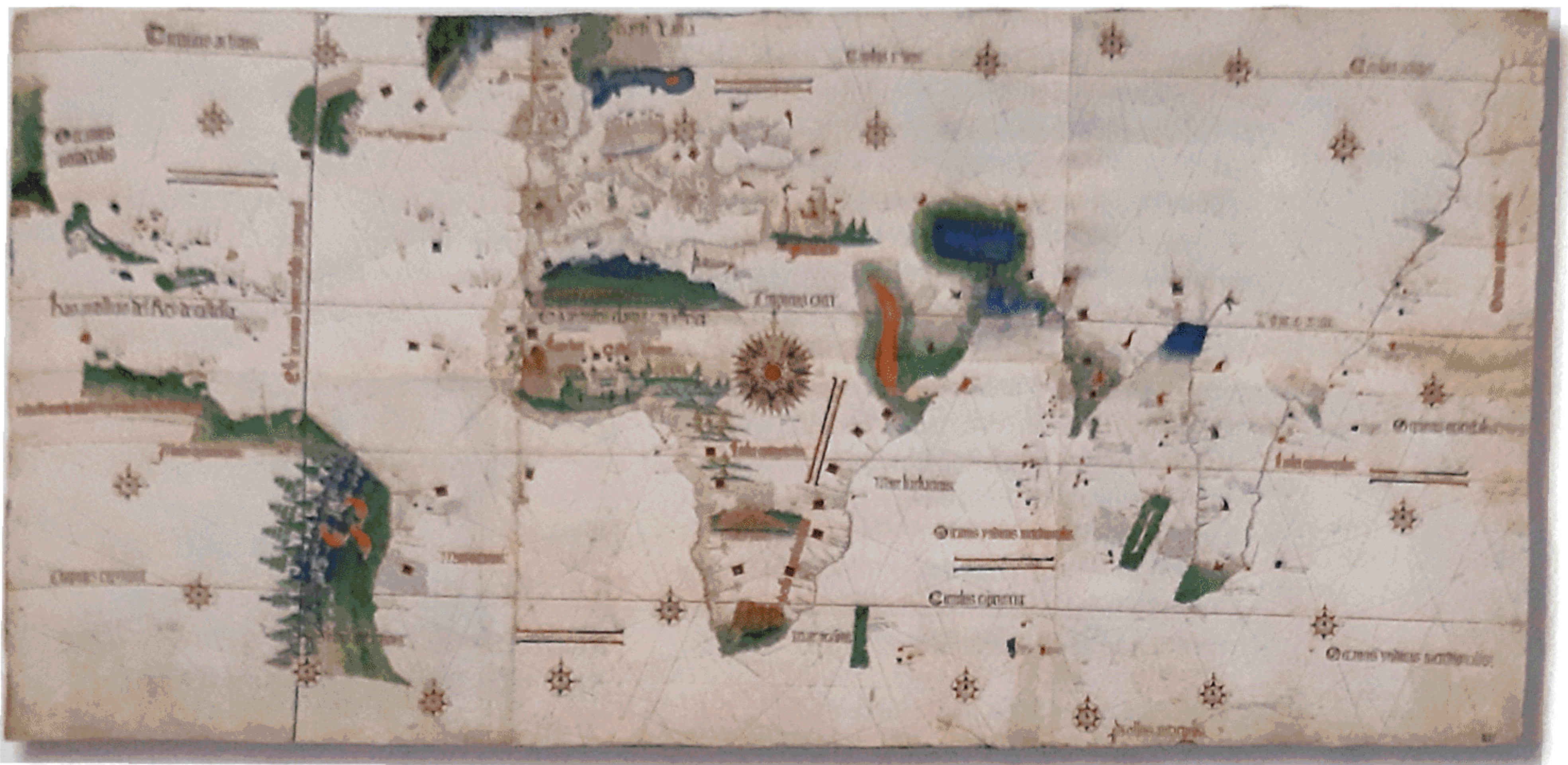
Deze overtuiging is voortgekomen uit het projecteren van Europa's vooraanstaande positie in de moderne tijd naar een ver en ander verleden. Deze projectie heeft geresulteerd in een verwrongen visie op zowel de Europese loop van de geschiedenis als op die van de rest van de wereld. Door te focussen op verklaringen vanuit het heden is het verleden voor Europa een vanzelfsprekend verhaal van opkomst en succes, voor de wereld daarbuiten van verval en mislukking geworden. De achterliggende oorzaak wordt vervolgens gezocht in zoiets als 'het Algemeen Menselijk Patroon van Gedrag', zoals Jan Romein het in de jaren vijftig van de vorige eeuw verwoordde. In zijn ogen is in het verleden een algemene ontwikkeling herkenbaar die universeel is, maar waarvan alleen Europa vanaf een bepaald moment begon af te wijken. Het was dit teleologisch-eurocentrische denkkader dat mij en mijn generatiegenoten als historicus heeft gevormd en mij lange tijd tegenhield de besproken Calicut-kwestie serieus uit te zoeken.

Sinds mijn historische belangstelling is verschoven naar geschiedenis waarin Europa niet centraal staat, maar een onderdeel vormt van een intercontinentaal netwerk, is mijn denkwijze sterk veranderd. Wat ik voorheen als een opvallend moment in Calicut beschouwde, bleek vanuit een mondiaal perspectief gezien binnen een algemeen patroon te passen: tot in de negentiende eeuw had Europa op het gebied van zelfgemaakte producten Azië weinig te bieden. Meer nog: in de vroegmoderne periode, zo leerde ik, was Europa niet het centrum van de wereldhandel, maar bleef het economisch zwaartepunt in Azië. Naarmate ik wereldstudies bestudeerde, volgden verbazing en verandering elkaar op. Letterlijk en figuurlijk ging er voor mij een nieuwe wereld open. Hoe meer ik mij met mondiale geschiedenis bezighield, hoe beter ik de Europese geschiedenis begreep.

Voorheen kon ik zonder enige bedenking lezen en schrijven dat Amsterdam in de zeventiende eeuw het centrum was van de wereldhandel.³ Sinds mijn visie op de geschiedenis een behoorlijke draai heeft gekregen, voeg ik er 'binnen Europa' aan toe. Dat is een wereld van verschil. Wetenschappelijke studies die de laatste decennia zijn voortgekomen uit de mondiale benadering van

² Citaat overgenomen uit Jack Goody, *The theft of history* (Cambridge 2006), p. 1.

³ Zie bijvoorbeeld Herman Kaptein, 'De tijd van regenten en vorsten', paragraaf 3, 'Handelsimperium en wereld-economie', in: Marcel van Riessen e.a. (red.), *Oriëntatie op geschiedenis Basisboek voor de vakdocent* (Assen 2008).

geschiedenis dwingen tot hernieuwd nadenken, in het bijzonder over de Europese geschiedenis. Het 'grenzeloze' perspectief en de sterk toegenomen kennis van en inzicht in 'grenzeloze' ontwikkelingen schijnen nieuw licht op het ons bekende verleden. Dat beperkt zich niet tot de periode van de ontdekkingsreizen en de gevolgen daarvan voor de positie van Europa in de wereld. Integendeel: veel ijkpunten uit de hele geschiedenis staan tegenwoordig binnen de historische wetenschap fundamenteel ter discussie en verliezen daardoor hun vanzelfsprekendheid. Ook docenten dienen zich af te vragen wat dit voor hun geschiedenisonderwijs betekent.

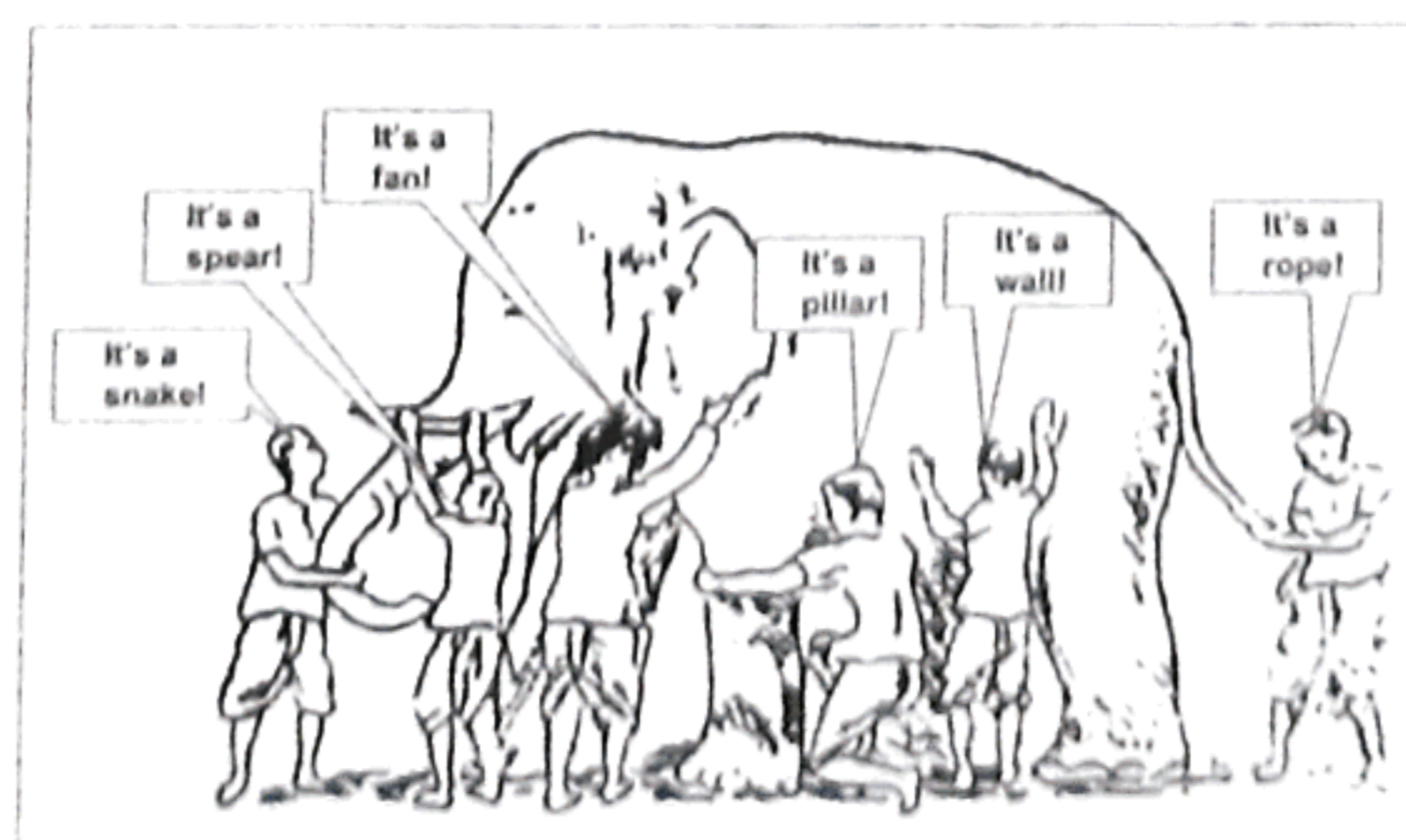
Europa en de wereld

In mijn omgaan met wereldgeschiedenis zijn twee benaderingen te onderscheiden. In eerste instantie raakte ik gefascineerd door mondiaal gerichte studies die zich bezighielden met de vraag in hoeverre de Europese ontwikkeling nu wel en niet uitzonderlijk was. Het ging mij dus aanvankelijk om het grote debat over *the Rise of the West*, in het nieuwe jargon *the Great Divergence*: waarom heeft het Westen zich als eerste ontwikkeld tot een moderne en democratische samenleving met een structureel hoge welvaart en een hoog niveau van wetenschap en techniek? Binnen deze sleutelvraag vallen grote traditionele onderwerpen die in veel mondiaal gerichte studies in een ander daglicht komen te staan, zoals: de historische invloed van de klassieke oudheid, de rol van het christendom ten aanzien van de Europese afwijking, het unieke karakter van het feodalisme, de bijzondere positie van de middeleeuwse stad, de Europese expansie en slavernij, ontstaan en groei van individualisering en rationalisering, opkomst van moderne wetenschap en technologie, moderne doorbraak dankzij de militaire, de democratische en de

industriële revolutie, ontstaan van het kapitalisme en een liberale markteconomie, Europese dominantie in de wereld, de mondiale welvaartskloof enzovoort.

De eurocentrische geschiedschrijving gaat er grofweg van uit, dat de genoemde kernaspecten in min of meer volgroeide vorm alleen inherent waren aan de Europese ontwikkeling. Erkend wordt dat in voorbije tijden China, India en het Midden-Oosten een hoog niveau hebben bereikt in onder andere wetenschap en techniek. Maar, en daar draait het om, een modern stadium werd daar niet bereikt zonder Europese bemoeienis. Dat kon ook niet, zo vervolgt de klassieke visie, omdat de weg die zij bewandelden op een gegeven moment doodliep. Al voor de komst van de Europeanen waren de oude culturen in zichzelf gekeerd met stagnatie en verval als gevolg. Pas nadat de Europeanen over de wereld begonnen te zwerven, culturen openbraken en gemeenschappen wakker schudden, strekte de invloed van het moderniseringsproces zich uit over 'de rest'. Europa sloeg een andere route in, aldus nog steeds de traditionele zienswijze. Het ene unieke stadium leidde hier tot een ander uniek stadium met rationaliteit en individualiteit als aandrijvende onderstroom. Uiteindelijk resulteerde de voortgaande vooruitgang in wat wij modernisering noemen. ▶

Boven: De Cantino-wereldkaart is de oudste, bewaard gebleven kaart van de Portugese ontdekkingsreizen. Hele stukken van de wereld zijn in deze weergave leeg. Onder: Om een fragment niet geïsoleerd, maar vanuit het geheel te onderzoeken, is zo vanzelfsprekend als wat, maar wordt zelden toegepast.

Een tweede fundamenteel aspect van het eurocentrische geschiedbeeld is het uitgangspunt, dat de Europese voortgang naar modernisering een endogeen proces is geweest. Het was een eigen, autonome ontwikkeling met een serie exclusieve en opeenvolgende fasen die niet of hooguit in geringe mate van buitenaf is beïnvloed. Dat laatste kon ook niet anders, zo wordt geredeneerd, want de oude culturen waren over hun hoogtepunt heen en zij teerden nu op vergane glorie. Vandaar dat systematische en diepgaande bestudering van het verleden buiten de Europese geschiedenis lange tijd als weinig zinvol werd beschouwd. In grote lijnen en uitzonderingen daargelaten is dit het dominante frame waarbinnen de westerse geschiedschrijving vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw opereerde.

Mondiale benadering

De contouren die opdoemen uit de mondiale benadering wijzen voor een aantal sleutelverklaringen in een geheel andere richting. Zo passen de uitzonderlijke expeditie tussen 1405 en 1433 van Zheng He moeilijk in het plaatje van Europa's vroege technologische superioriteit. Deze Chinese admiraal had de leiding over zeevloten, elk bestaande uit een paar honderd schepen, die zeven keer de Indische Oceaan bevoeren en tijdens die reizen vele Aziatische en Afrikaanse havens aandeden. In totaal werd een afstand afgelegd van ongeveer 300.000 kilometer, wat overeenkomt met bijna acht keer de wereld rond. Dat was in de tijd dat Portugese zeelieden in opdracht van prins Hendrik de Zeevaarder voorzichtig de noordwestkust van Afrika aftastten. Onder de schepen van Zheng He bevond zich een aantal *treasure ships*,

Schepen uit de vijftiende eeuw, Chinese schepen links, versus Europese schepen rechts.

elk met een lengte van 125 meter en voorzien van negen masten. Een kleine honderd jaar later voer Columbus de Atlantische Oceaan over met drie scheepjes, waarvan de 25 meter lange driemaster Santa Maria de grootse was. Tijdens een van de reizen kwam de Chinese vloot in de buurt van het zuidelijkste punt van Afrika. Wat zou er zijn gebeurd als niet de Europeanen, maar de Chinezen de ronding om Afrika hadden volbracht? Alles lijkt bijzonder of gewoon als je de rest negeert. Veel van wat voor Europa als buitengewoon, afwijkend en normaal wordt beschouwd,

‘Wat zou er zijn gebeurd als niet de Europeanen, maar de Chinezen de ronding om Afrika hadden volbracht?’

blijkt bij nader inzien veel minder of helemaal niet exclusief of normgevend te zijn. Een tweede fundamentele herziening vanuit de mondiale hoek betreft het traditionele uitgangspunt dat de Europese voortgang geheel op eigen kracht tot stand is gebracht. Meer dan ooit realiseert men zich in de historisch-academische wereld hoe diepgaand en langdurig het Westen in het verleden is beïnvloed door het Oosten. Ook zijn er mondiaal georiënteerde historici die geheel of gedeeltelijk blijven vasthouden aan het klassieke concept van de Europese uitzonderingspositie. Per slot van rekening was de moderniteit in eerste instantie een westerse aangelegenheid. Hoe je het ook draait of keert, uiteindelijk sloeg alleen het Westen een andere, moderne weg in. Hoewel de mondiaal-vergelijkende analyses nieuwe inzichten en verklaringen bieden, geven zij over deze fundamentele kwestie nog geen definitief uitsluitel. Dat is ook niet te verwachten: wij staan immers aan het begin van een nieuwe discussieronde. Binnen de geschiedwetenschap bieden zij echter geloofwaardige alternatieven voor het klassieke beeld waarmee zij in het vervolg rekening moet houden. Zo ook het onderwijs.

Vergelijkingen en verbanden

De tweede benadering van wereldgeschiedenis die mij sterk heeft beïnvloed, omvat meer dan alleen de vergelijking tussen Europa en de rest van de wereld. Europa wordt hierin niet gezien als het vanzelfsprekend uitgangspunt, maar als één van de samenlevingen. Deze benadering is onder meer verwoord door de Belgische historicus Eric Vanhaute:

‘Mondiale geschiedenis bestudeert het ontstaan, de groei en de veranderingen van de menselijke gemeenschappen in een vergelijkend perspectief en in hun onderlinge samenhang. Kernwoorden zijn *communities* (gemeenschappen), *comparisons*

(vergelijkingen) en *connections* (verbanden).⁴ Ook volgens deze '3C'-invalshoek staat niet de wereld op zich centraal, maar in dit geval menselijke gemeenschappen of samenlevingen. Deze worden op twee manieren onderzocht: door de methode van vergelijking om patronen, verschillen en overeenkomsten op te sporen en door bestudering van hun onderlinge verband door wederzijdse interactie en beïnvloeding. Een voorbeeld van de eerste manier is een vergelijking te trekken tussen de vroegste beschavingen in het Midden-Oosten en in Midden-Amerika. Het staat buiten kijf dat de eerste stedelijke culturen in beide werelddelen onafhankelijk van elkaar tot stand zijn gekomen. Ondanks verschillen in uitvoering zijn in Mesopotamië en in het oude Egypte patronen herkenbaar in de ontwikkeling van bestuur, religie, sociale ordening, economisch handelen, communicatie enzovoort. Een voorbeeld is het schrift: verschillend in vorm, maar gemeenschappelijk als verschijnsel. De vraag die vervolgens kan worden onderzocht is in hoeverre op het andere continent de stedelijke cultuur van de Olmeken uit Midden-Amerika een vergelijkbare ontwikkeling heeft doorgemaakt. Vervolgens kan worden vastgesteld of bepaalde patronen zijn te herkennen en welke daarvan inherent zijn aan een bepaalde fase in de ontwikkeling van de mensheid. Een voorbeeld van de tweede manier is de vraag wat de invloed is geweest van de *Pax Mongolica* op de economische bloei in Europa tussen 1250 en 1350. Duidelijk is geworden dat na de gewelddadigheden en verwoestingen tijdens de Mongoolse veroveringen in Azië een periode aanbrak van intensivering van contacten en sterke opleving van handel binnen de Afro-Euraziatische netwerken. De reis van Marco Polo naar Cathay (China) en zijn langdurige verblijf als ambtenaar van de Mongoolse overheid is het kleine Europese verhaal dat binnen het grote intercontinentale verhaal dient te worden verteld.

De 3C-benadering van Vanhaute doorbreekt de nationale en continentale grenzen meer dan mijn eerste uitgelegde benadering en voegt belangrijke meerwaarde toe aan een traditionele beschouwing. *Communities* hoeven immers niet automatisch samen te vallen met werelddelen of met geografische eenheden die pas in de moderne tijd bestuurlijk zijn afgebakend. In het geval van de vergelijking (*comparisons*) wordt meer inzicht verkregen in unieke en generieke aspecten van samenlevingen en dus van patronen en afwijkingen binnen de ontwikkeling van de mensheid. *Comparative history* oftewel de vergelijkingsmethode is daarom uitermate geschikt om ook de legitimiteit van de Europese afwijking te onderzoeken. *Comparative world history* gaat evenwel een stap verder, door Europa of het Westen niet bij voorbaat als uitgangspunt te nemen. Binnen deze benadering is de vraag welke geografische eenheden

voor een vergelijking bestudeerd kunnen worden minder afhankelijk van de nationaliteit of de culturele affiniteit van de historicus dan van het betreffende onderwerp of thema. De vermelde vergelijking tussen Mesopotamië en Egypte en de cultuur van de Olmeken is daarvan een voorbeeld. In het geval van de onderlinge beïnvloeding en integratie wordt internationaal vaak de term *connected history* gebruikt. Deze methode kan bijvoorbeeld worden ingezet bij de vraag in hoeverre de Europese samenleving haar historische route in isolement heeft afgelegd. Zo is de grote invloed vanuit het Oosten op wetenschap en technologie in het Europa van de middeleeuwen een veelvuldig onderzocht thema geworden. Gebleken is dat zij veel verder reikte dan het bekende rijtje buskruit, kompas en papier.

De 4C-methode

De 3C-benadering van Vanhaute kan worden aangevuld met de 4C-methode van Diego Olstein.⁵ Hij onderscheidt vier strategieën waarmee volgens hem *thinking globally* kan worden gestimuleerd. Twee ervan komen overeen met die van Vanhaute: *comparing* en *connecting*. De derde is *conceptualizing*: gebeurtenissen en ontwikkelingen kunnen vaak worden ondergebracht in algemenere termen of concepten, zoals verschijnselen en patronen. Zo valt de tocht van Vasco da Gama binnen het concept 'ontdekkingsreizen' en zelfs 'kolonialisme', maar het kan ook verteld worden als voorbeeld van het minder aan een tijdperk gebonden concept 'interculturele ontmoeting'. Als vierde methode onderscheidt Olstein *contextualizing*: gebeurtenissen zoveel mogelijk in een 'grenzeloze', of indien mogelijk, wereldwijde context plaatsen. Deze strategieën of onderzoeksmethoden zijn niet nieuw. Anders is dat zij niet uitsluitend binnen één geografische eenheid of één samenleving worden toegepast. Olstein licht zijn 4C-methode onder andere toe aan de hand van de teloorgang van het Romeinse ►

⁴ Eric Vanhaute, *Wereldgeschiedenis. Een inleiding* (Gent 2012), p. 12.

⁵ Diego Olstein, *Thinking history globally* (Hampshire/New York 2015).

Marco Polo reist naar het Oosten in de tijd van de *Pax Mongolica*. Afbeelding afkomstig uit de *Catalaanse Atlas*.

Jonas van Tol, '1566. Internationale beeldenstormen', in: Lex Heerma van Voss e.a. (red.), *Wereldgeschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2018), p. 178-183.

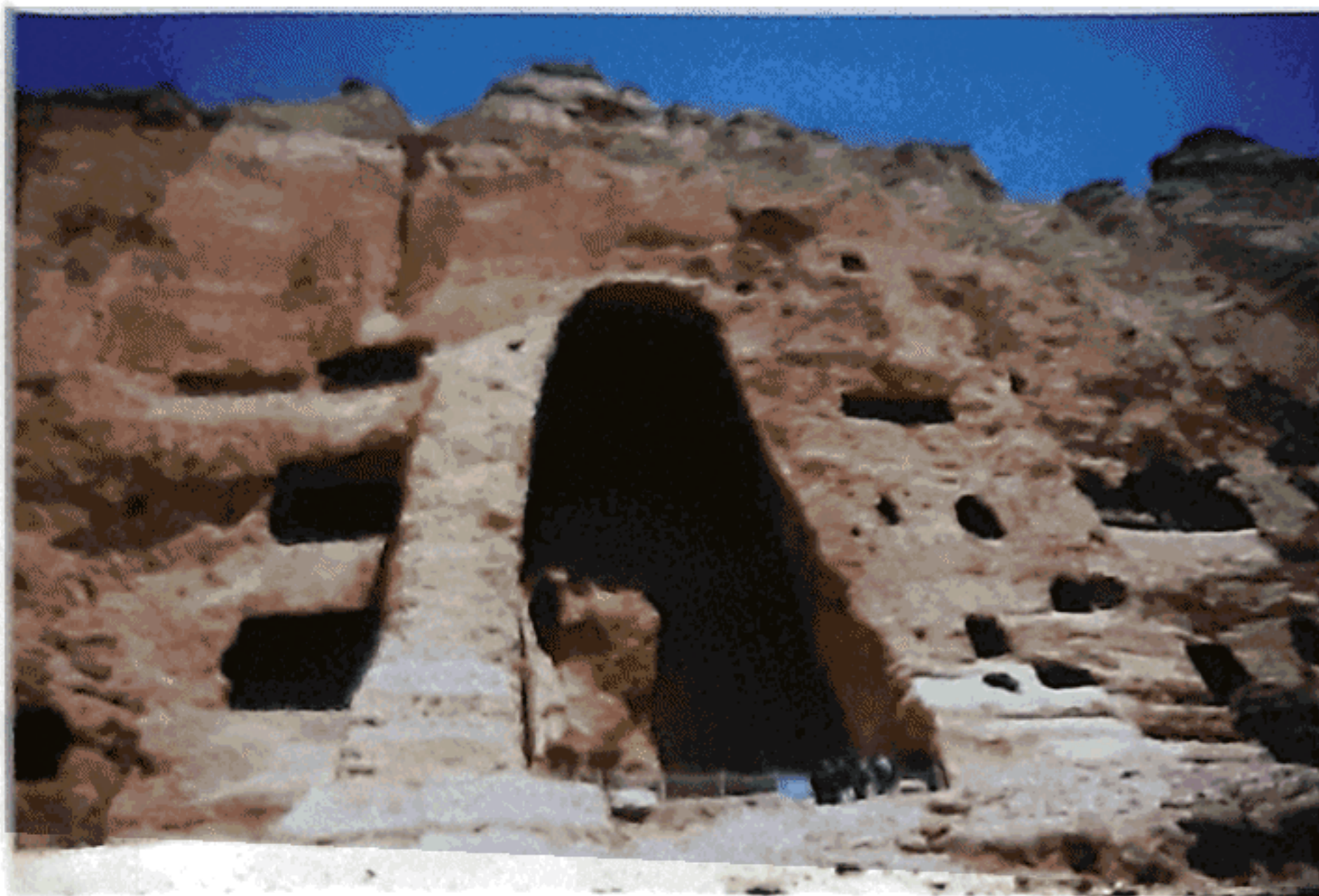
Rijk. In vele studies zijn bij elkaar maar liefst ruim tweehonderd verschillende visies van het verval en de uiteindelijke opsplitsing van het westelijk deel van dit imperium voorgesteld. Over het algemeen zoeken de auteurs de verklaringen binnen de dynamiek van het rijk zelf, aangevuld met Germaanse migratiebewegingen. De laatste tijd echter verschijnen er studies die ook op systematische wijze buiten de limes kijken. Zij vergelijken (*comparing*) het Romeinse keizerrijk met andere imperia uit die tijd: het rijk van de Parthen in het Midden-Oosten, het rijk van de Kushan en daarna van de Gupta in India en Pakistan en de Han-dynastie in China. Door de Aziatische wereld binnen te treden verruimt de historicus zijn onderzoeksterrein (*contextualizing*). Alleen al de kennismaking met deze Aziatische imperia versterkt bij de leerling het besef dat het Romeinse Rijk als verschijnsel in die tijd minder bijzonder was dan schoolboeken suggereren door andere imperia te negeren. Een andere belangrijke opbrengst van deze 'grenzeloze' benadering is de constatering dat de drie Aziatische rijken in die tijd in een vergelijkbare situatie waren terechtgekomen als het Romeinse Rijk en uiteindelijk ook verdwenen als herkenbare bestuurseenheden. De gelijktijdigheid spoort aan tot onderzoek naar gemeenschappelijke en onderliggende oorzaken, bijvoorbeeld 'grenzeloze' krachten als klimaatverandering, migratiebewegingen en pandemieën. Zo valt op dat alle genoemde imperia geconfronteerd werden met verschillende, al of niet gewelddadige, migratiebewegingen vanuit de Aziatische steppegebieden. Tot slot kan aan het einde van de analyse worden geprobeerd de vergelijkbare factoren op een abstracter niveau te veralgemeniseren (*conceptualizing*). Zo kan worden gekeken in hoeverre het concept *imperial overstretch* hierbij van toepassing is. Uit de geschiedenis is gebleken dat diverse wereldrijken ten onder zijn gegaan doordat zij in verhouding tot de beschikbare middelen te omvangrijk waren geworden.

Beeldenstorm, de vernieling van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Antwerpen op 20 augustus 1566. Gemaakt door Frans Hogenberg.

Wereldgeschiedenis van Nederland Ook concrete gebeurtenissen uit onze nationale geschiedenis kunnen met de 4C-methode worden geanalyseerd en in een 'grenzelozer' perspectief worden geplaatst. Van ieder land kan een wereldgeschiedenis worden geschreven, aldus de redactie van het recent verschenen *Wereldgeschiedenis van Nederland*. Inhakend op de *global turn* biedt zij een verzameling van meer dan honderd gebeurtenissen uit het Nederlandse verleden waarin meer aandacht is besteed aan internationale interactie en beïnvloeding. In zijn bijdrage over de Beeldenstorm van 1566 bijvoorbeeld gaat Jonas van Tol uitvoerig in op de buitenlandse invloed op deze gebeurtenis.⁶ In die tijd kwam het vernietigen van religieuze afbeeldingen in grote delen van protestants Europa voor. Vooral in Frankrijk ging dit in de jaren 1562-1563 met veel geweld gepaard. Berichten hierover verspreidden zich snel naar het noorden, vooral ook omdat veel Nederlandse calvinisten door de vervolgingen het land waren ontvlucht. In hetzelfde jaar waarin de storm losbarstte, schreef Willem van Oranje, 'dat eenzelfde spel zich hier zal ontvouwen als al enige jaren gaande is bij onze burens in Frankrijk'. Aldus geschiedde.

Op deze manier krijgt dit kenteringsmoment in ons verleden voor veel lezers een verrassende wending: zelfs de aanleiding van het ontstaan van de Nederlandse staat had een internationaal karakter. Het zoeken naar verbanden (*connecting*) heeft ook in dit geval zijn meerwaarde getoond. De andere C's komen in het verhaal van Van Tol minder uit de verf. De methode van vergelijken (*comparing*) kan in ruimte en tijd nog verder worden doorgetrokken dan protestants Europa omstreeks 1565 (*contextualizing*). Hierdoor krijgt de Beeldenstorm onder het concept iconoclasm meer het karakter van een tijdloos en universeel verschijnsel (*conceptualizing*). Zo kan men verwijzen naar de iconoclastische controversen in het Byzantijnse Rijk gedurende de achtste en negende eeuw. Deze langdurige strijd tegen 'gesneden beelden' had eenzelfde theologische argumentatie als die van de calvinisten. Daarmee houdt de overeenkomst op en verschijnen de verschillen. Het waren de keizers die de beeldenstormers waren en die overgingen tot vervolgingen van beeldenvereerders. De conflicten werden binnen de Grieks-Orthodoxe Kerk uitgevochten, maar leidden niet tot een kerkscheuring vergelijkbaar met de Europese Reformatie. Verder geldt het als een van de factoren die ertoe hebben geleid, dat de pausen in Rome zich begonnen af te keren van de Byzantijnen in het Oosten en hun bescherming zochten bij de Karolingen in het Noorden. Zo beschouwd was de Nederlandse Beeldenstorm meer dan een plotselinge en incidentele gebeurtenis en was het jaar 1566 niet echt een 'Wonderjaar' te noemen. Het kleine groepje calvinisten in

die tijd vormde geen losgeslagen amokmakers, maar behoorde met hun kritiek op de beeldenverering tot een stroming die binnen het gehele christendom eeuwenlang van zich liet horen. Ook daarbuiten en in onze tijd overigens, zoals blijkt uit het opblazen door de Taliban in 2001 van twee enorme Boeddhabeelden in Afghanistan. Ook laten deze vergelijkingen ons nogmaals beseffen hoe onvoorspelbaar en verschillend de omstandigheden, de oorzaken en de gevolgen kunnen zijn van vergelijkbare gebeurtenissen en ontwikkelingen. De logica die de Beeldenstorm beschouwt als het begin van een autonome oorzaak-gevolgketen die de basis heeft gelegd voor de huidige Nederlandse staat lijkt minder vanzelfsprekend te zijn. Een andere uitkomst was ook mogelijk geweest.

De opbrengst

Door over de conventioneel-geografische begrenzing heen te stappen en gebruik te maken van de 4C-methode heeft mijn historische belangstelling een extra dimensie gekregen. Zij is ten aanzien van Europese geschiedenis verdiept en ten aanzien van wereldgeschiedenis verbreed. Ik heb veel meer oog gekregen voor generieke in plaats van unieke ontwikkelingen, voor algemene in plaats van bijzondere verklaringen, voor mondiale samenhang

in plaats van ruimtelijke geslotenheid, voor het geheel in plaats van losse delen en voor conceptueel in plaats van concreet denken. De grootste winst die de gerichtheid op de mondiale context mij heeft opgeleverd is het vaker herkennen van gebeurtenissen als onderdeel van algemene historische ontwikkelingen, processen en patronen. Bij mondiale geschiedenis is niet enkel sprake van meer kennis en inzichten over nieuw ontgonnen terreinen, maar vooral van de afbraak van een dominant raamwerk en tegelijkertijd de bouw van een nieuw raamwerk. Anders gezegd: hier vindt een paradigmaverschuiving of zelfs -wisseling plaats.

Wij staan aan het begin van een ontwikkeling in de geschiedwetenschap die een fundamenteel ander kader en beeld van de historische werkelijkheid tot stand brengt. Het gevolg van deze nieuwe benadering is, dat de Europese geschiedenis voor mij veel van haar bijzonderheid heeft verloren, maar daardoor begrijpelijker en boeiender is geworden. En wat voor mij geldt, geldt voor velen. Het enthousiasme voor de mondiale benadering is niet tot mijzelf beperkt gebleven, zo heb ik tijdens vele colleges bij herhaling mogen ondervinden. ■

De reusachtige Boeddhabeelden werden vijftienhonderd jaar geleden door rondtrekkende boeddhistische monniken uit grote rotsen gehakt. De twee grootste beelden ter wereld waren maar liefst 53 en 35 meter hoog. In 2001 werden de beelden opgeblazen door de Taliban, omdat ze niet thuishoorden in de 'ultieme moslimstaat'.

Verder lezen

- David S. Landes**, *Arm en rijk. Waarom sommige landen erg rijk zijn en andere erg arm* (Utrecht 1998).
- Jared Diamond**, *Zwaarden, paarden en ziektekiemen. Waarom Europeanen en Aziaten de wereld domineren* (Utrecht 2000).
- J.R. McNeill en William H. McNeill**, *Het menselijk web. De wereldgeschiedenis in vogelvlucht* (Utrecht 2003).
- Michael Cook**, *De mens. 10.000 jaar geschiedenis* (Utrecht 2005).
- Jared Diamond**, *Ondergang. Waarom zijn sommige beschavingen verdwenen en hoe kan de onze haar ondergang voorkomen?* (Utrecht 2005).
- Amy Chua**, *Wereldrijk voor een dag. Over de opkomst en ondergang van hypermachten* (Amsterdam 2009).
- Ian Morris**, *De val van het Westen. Hoelang houdt de westerse dominantie nog stand?* (Houten/Antwerpen 2010).
- Charles C. Mann**, *1493. Hoe de wereld zich ontwikkelde na de ontdekking van Amerika* (Amsterdam 2011).
- Niall Ferguson**, *Beschaving. Het Westen en de rest* (Amsterdam/Antwerpen 2011).
- Daron Acemoglu en James Robinson**, *Waarom sommige landen rijk zijn en andere arm* (Amsterdam 2012).
- Yuval Noah Harari**, *Sapiens. Een kleine geschiedenis van de mensheid* (Amsterdam 2014).
- Ian Morris**, *Verwoesting & vooruitgang. Hoe de oorlog de menselijke beschaving heeft gevormd* (Houten/Antwerpen 2014).
- Peter Frankopan**, *De zijderoutes. Een nieuwe wereldgeschiedenis* (Houten/Antwerpen 2016).
- Lex Heerma van Voss e.a. (red.)**, *Wereldgeschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2018).
- Jonathan Holslag**, *Vrede en oorlog* (Amsterdam 2018).
- Rens Bod**, *Een wereld vol patronen. De geschiedenis van kennis* (Amsterdam 2019).